

УДК 338.244.2

**Зіновій БРИНЗЯ,
Світлана СЕМЕНЮК**

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ У ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ПЕРІОД

***Резюме.** Розглянуто концептуальні засади формування економічної політики держави в період трансформації економічної системи, її структуру й основні види.*

***The summary.** In the article conceptual principles of forming of economic policy of the state are considered in the period of transformation of the economic system, its structure and basic kinds.*

***Ключові слова:** економічна політика, трансформація, фінансова політика, структурна політика, зовнішньоекономічна політика, цінова політика, антициклічна політика.*

Постановка проблеми. В умовах становлення і розвитку України як незалежної держави першочерговою є потреба вироблення власної загальнодержавної економічної політики. Це зумовлено, насамперед, тим, що до утворення суверенної держави Україна не проводила власної економічної політики, оскільки була складовою іншої великої держави – СРСР, а її економіка входила до складу так званого єдиного народногосподарського комплексу СРСР. Політика розвитку економіки України визначалась із загальносоюзного економічного центру.

На сьогодні в Україні здійснюється інтенсивна робота державних і виконавчих органів та наукових закладів щодо визначення сутності, засад і основних напрямів самостійної соціально-економічної політики. Першочергового значення набуває завдання чіткого з'ясування основних цілей і пріоритетів економічної політики держави на відповідних етапах її розвитку. Центальною ланкою має бути прискорення ринкової трансформації економіки країни через здійснення радикальних економічних реформ. Це – шлях виходу з кризи і поступового забезпечення реалізації стратегічних національних соціально-економічних потреб та інтересів. Саме вони визначають довготермінові пріоритети економічної політики та особливості їх досягнення в поточний момент, що й зумовлює актуальність і необхідність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У літературі, починаючи з праць Дж. М. Кейнса, у визначенні предмета економічної політики домінує її отождолення з державним регулюванням. Кейнс уважав, що оскільки економіка не може діяти самостійно, то економічна політика, яка виражає "загальну волю", — це державне регулювання.

Як сукупність державних заходів впливу на економічні процеси тлумачив економічну політику і В. Ойкен. Фактично аналогічне розуміння її змісту знайдемо й у сучасному англійському словнику: "Економічна політика — це дії держави відносно економіки. Домінуючою метою є оптимум добробуту, виражений у кількісних макроекономічних показниках, досягнутий за даних конкретних умов". Такої самої позиції трактування економічної політики дотримуються Ентоні Б. Аткинсон і Джозеф Е. Стигліц, Джеффри Сакс, а також автори російського навчального посібника "Економічна політика", які, узагальнюючи визначення згаданих авторів, пишуть: "...економічна політика, або державне регулювання економіки, покликана, можливо, виражати сукупну волю суспільства, вона конкретно втілюється в рішеннях і діях уряду, може коригувати економічні процеси". Тлумачення ряду авторів дають змогу тільки визначити сутність поняття «економічна політика», але не розкривають його зміст. На наш погляд, тільки загальне уявлення про економічну поведінку суб'єктів діяльності, яке формується на основі економічних принципів, може бути використане для розроблення заходів чи прийняття рішень, які забезпечують розв'язання різноманітних проблем.

Метою статті є вивчення, аналіз та визначення пріоритетних напрямків формування економічної політики держави в період трансформації економічної системи.

Виклад основного матеріалу. У період трансформаційних перетворень економічних систем економічна політика зазнає неабияких змін, що зумовлюється кардинальними зрушеннями в системі економічних відносин і тягне за собою вдосконалення також механізму господарювання.

Особливістю економічної політики в цей період є те, що в ній можуть переважати тактичні заходи, тоді як стратегічна мета залишається пріоритетною на весь перехідний період.

До складу економічної політики входять фінансова, монетарна, зовнішньоекономічна, структурна, цінова та антициклічна політика.

Фінансова політика, яку також називають фінансовою і фінансово-бюджетною, здійснює свій вплив на основні елементи державної казни (*fiskalis* з лат. – державна казна) і пов'язана з державним бюджетом, податками, державними грошовими доходами та витратами. В умовах ринкової економіки фінансова політика є стержнем державної економічної політики. Фінансова політика поєднує такі форми фінансової політики, як бюджетна, податкова, політика витрат і доходів.

Одне з найважливіших завдань фінансової політики полягає у пошуку джерел і способів формування централізованих державних грошових фондів, коштів, які сприятимуть реалізації цілей економічної політики. Через здійснення фінансово-бюджетної політики держава регулює глобальні економічні процеси в країні, підтримує стійкість фінансів, грошового обігу, забезпечує фінансування державного сектора, сприяє ефективному використанню виробничо-економічного та науково-технічного потенціалу.

Основними важелями фінансової політики є податки та державні видатки. Для фінансування загальнодержавних видатків уряд мобілізує грошові кошти через податки, які забезпечують 90% доходів будь-якої держави. До податкової системи країни належать суб'єкти оподаткування – фізичні та юридичні особи (підприємства) та об'єкти оподаткування – прибуток підприємств, заробітна плата, вартість майна, виторг фірми, розмір земельної площі.

В середній європейській країні національний дохід приблизно на 60–70% створює самозайняте населення, так званий малий та середній бізнес, а решту – великі корпорації, в першу чергу, у сфері матеріального виробництва. Але при цьому до бюджету податки надходять дзеркально: тобто великий бізнес платить 60–70% до бюджету країни, і 30–40% – малий і середній бізнес.

В Україні ситуація дещо інша. Самозайняте населення, малий та середній бізнес створює дохід 5-7% від ВВП. Тому на сьогодні в Україні широко обговорюється реформування податкової системи. Прийнятий нещодавно Верховною Радою України податковий кодекс, на думку експертів, чинитиме змішаний вплив на українську економіку [1].

На думку О.Лозового, ухвалення Податкового кодексу – це початок необхідного перегляду української податкової системи. З новим податковим законодавством уряд має намір зменшити податковий тягар для приватних компаній, урізавши ставки податків, скоротивши кількість податків і мит і створивши пільгові умови для окремих секторів економіки. Зокрема, податок на прибуток буде урізаний на 2 процентних пункти – до 23% в 2011 році, з подальшим зменшенням до 16% в 2016 році. Ставка ПДВ буде урізана до 17%, починаючи з 1 січня 2014 року.

Очікується, відзначив експерт, що перегляд матиме нейтральний ефект на доходи бюджету в 2011 році. Проте, встаючи на шлях поступового зниження ставки податку на прибуток, Кабмін повинен буде здійснити перегляд бюджетних витрат для збереження дефіциту в рамках 3,5% від ВВП в 2011 році і 2,5% від ВВП у 2012 році. Таким чином, тоді, як Податковий кодекс зменшує податкове навантаження для великих компаній, уряду необхідно провести консолідацію бюджетних витрат у подальші роки.

Варто зазначити, що фінансова політика повинна бути спрямована, в першу чергу, на збалансування державного бюджету. Існує три способи збалансування державного бюджету:

- 1) підвищення податків;
- 2) додаткова емісія грошей (сеньйораж);
- 3) державні позики – випуск державних цінних паперів.

Щодо першого способу, то підвищення податків має свої межі. На перший погляд видається, що чим більші податкові ставки, тим більшими будуть надходження до державного бюджету. Однак частина економістів заперечує такий зв'язок, наголошуючи на важливості низьких ставок оподаткування для досягнення високих економічних результатів. Залежність

між податковими надходженнями до державного бюджету і рівнем податкових ставок описує так звана "крива Лаффера".

Другий метод збалансування державного бюджету – додаткова емісія грошей – має суттєвий недолік, тобто викликає інфляцію.

Найчастіше з метою приведення у відповідність доходів з видатками застосовують позику (внутрішню і зовнішню). Для отримання позики уряд випускає і здійснює продаж державних цінних паперів, натомість отримуючи грошові кошти. Цей метод не викликає інфляції, однак призводить до виникнення державного боргу. Нині в багатьох країнах від 10 до 15% видатків державного бюджету спрямовуються на обслуговування державного боргу.

Невід'ємною складовою фіскальної політики, окрім податкової, є політика державних видатків. Державні видатки здійснюються за такими напрямками: національна оборона; утримання державного апарату; фінансування бюджетних підприємств; соціальні видатки; % за державний борг; фінансування розвитку економіки.

Сукупні державні видатки є складовою сукупного попиту, вони впливають і на приватний попит, і на сукупну пропозицію в економіці. Зміна структури видатків шляхом вибіркового скорочення окремих категорій витрат не лише спричиняє скорочення сукупного попиту, але й впливає на інші характеристики економічної системи, наприклад, на розподіл доходів та розміщення ресурсів. Причому зміна різних компонентів структури державних витрат має неоднозначні наслідки для економіки. Відтак, скорочення державних витрат на субсидування виробництва сприяє ефективнішому розподілу ресурсів в економіці, оскільки завдяки цьому долається викривлення цін. А скорочення витрат на соціальні трансферти, наприклад, шляхом збільшення пенсійного віку, може спричинити зростання безробіття.

Таким чином, інструменти фіскальної політики використовуються державою з метою впливу на сукупні попит і пропозицію, сприяння стабілізації економічної ситуації, проведення антициклічних заходів, які протидіють надмірним коливанням економічних параметрів, що загрожують виникненню кризових явищ.

Ще однією складовою економічної політики є монетарна політика, яку визначають як сукупність заходів держави стосовно регулювання грошової сфери з метою стабілізації економіки. Метою монетарної політики є досягнення макроекономічної рівноваги, що характеризується повною зайнятістю та відсутністю інфляції. Досягнення даної мети забезпечується регулюванням грошової маси в економіці.

Монетарну політику здійснює Центральний банк кожної країни, який регулює грошову масу і підтримує стійку купівельну спроможність грошей.

До основних важелів монетарної політики відносяться: операції на відкритому ринку, зміна облікової ставки (дисконтна політика), зміна норми обов'язкових резервів.

Перш, ніж пояснити суть операцій на відкритому ринку, з'ясуємо економічну природу державних цінних паперів. Останні в окремих країнах мають різні назви: бони, скарбничі векселі, векселі державної скарбниці, скарбничі облігації, облігації. Незважаючи на різні назви, усі державні цінні папери за термін погашення поділяють на три групи:

- короткотермінові (терміном погашення до одного року);
- середньотермінові (від одного року до десяти років);
- довготермінові боргові зобов'язання (розраховані на термін більше десяти років).

З'ясуємо причини такого поділу. По-перше, необхідність короткотермінової позики держави пов'язана з нерівномірністю податкових надходжень до державного бюджету протягом року, що зумовлюється сезонністю виробництва. Оскільки видатки бюджету здійснюються відносно рівномірно, то держава змушена вдаватися до короткотермінової внутрішньої позики. По-друге, випуск державою цінних паперів середньотермінової дії зумовлено циклічним розвитком економіки. Як правило, до такої позики держава вдається у

періоди економічного спаду, депресії чи стагнації. По-третє, довготермінова позика держави пов'язана з глобальними структурними зрушеннями в економіці країни, які здійснюються протягом десятиліть.

Суть операцій на відкритому ринку полягає в купівлі-продажу центральним банком урядових цінних паперів. Якщо економіка країни перебуває у фазі економічного піднесення (сукупні доходи населення – максимальні, рівень безробіття – мінімальний), то, аби усунути можливість дисбалансу ринкової кон'юнктури, слід забезпечити зниження схильності до інвестицій та зменшення сукупного попиту. З цією метою центральний банк продає державні цінні папери. В результаті у комерційних банках, нефінансових організаціях і населення зосереджуються цінні папери, а в центральному банку – гроші.

Якщо економіка країни перебуває у депресивному стані, а доходи і зайнятість перебувають на низькому рівні, центральний банк починає скуповувати державні цінні папери. Це означає, що держава, вдаючись до політики економічної експансії, стимулює сукупний попит та поживалення ділової активності. Кредитні резерви комерційних банків зростають, відповідно кредит стає дешевшим, що призводить до зростання інвестицій та зниження безробіття. Отже, в результаті проведення операцій на відкритому ринку держава стимулює економічне зростання на фазі рецесії та стримує його, коли насувається небезпека перегріву економічної кон'юнктури.

До інструментів опосередкованого впливу держави на грошову сферу належить також регулювання облікової процентної ставки на позики. На фазі економічного спаду центральний банк вдається до політики здешевлення кредиту шляхом зменшення облікової (дисконтної) ставки. Користуючись даним важелем, держава стимулює зростання інвестиційної активності. В Україні за період 2000–2010 рр. відбулося суттєве зниження облікової ставки НБУ – приблизно у 3 рази (див. табл. 1).

Таблиця 1

Розміри діючої облікової ставки НБУ (2000–2010 рр.)

Дата введення в дію	Розмір діючої облікової ставки, % річні
15.08.2000	27.0
10.03.2001	25.0
7.04.2001	21.0
11.06.2001	19.0
9.08.2001	17.0
10.09.2001	15.0
10.12.2001	12.5
11.03.2002	11.5
4.04.2002	10.0
5.07.2002	8.0
5.12.2002	7.0
9.06.2004	7.5
7.10.2004	8.0
9.11.2004	9.0

10.08.2005	9.5
10.06.2006	8.5
10.06.2007	8.0
9.08.2008	12.0
4.12.2009	10.25
8.06.2010	9.5

Складено за : <http://www.bank.gov.ua/Statist/elbul.htm>.

Особливим інструментом монетарної політики є зміна норми обов'язкових резервів. Вплив на пропозицію грошей здійснюється шляхом маніпуляції норми банківських резервів, які комерційні банки зобов'язані зберігати на рахунках у центральному банку. Звичайно, для комерційного банку утримання значних коштів у вигляді резервів є очевидною втратою, оскільки ці кошти, будучи наданими в позику, могли б принести значний прибуток. Однак практика резервування є необхідною умовою підтримання ліквідності та страхування усєї кредитної системи від банкрутства. Якщо виникає необхідність скорочення сукупного попиту та зменшення обсягу інвестицій, центральний банк підвищує ставку обов'язкових резервів. Це призводить до зменшення кредитних можливостей комерційних банків.

У випадку необхідності подолання економічного спаду центральний банк полегшує умови отримання кредиту шляхом зниження норми банківських резервів. Норми обов'язкових резервів є різними у різних країнах: найвищий їх рівень – в Італії, Австрії – 25%, Іспанії – 17%, а найнижчий – у Японії – 0,125-2,5%). В Україні відбувається процес зниження норми обов'язкових резервів: якщо, у 2000 р. вона складала 15%, то на кінець травня 2009 р. її розміри становили 4–6% [4].

Слід зауважити, що до зміни резервної норми держава вдається досить рідко, тобто використання даного інструмента монетарної політики потребує обережності. Виходячи з цього, найдієвішим і найпоширенішим важелем монетарної політики є операції на відкритому ринку.

Ринкова економіка найефективніше функціонує за умови її відкритості, тому в цьому контексті важливого значення набуває зовнішньоекономічна політика. Варто зазначити, що товаровиробники в економічній діяльності постійно вступають у зовнішні зв'язки з різними суб'єктами економічної системи, причому ці суб'єкти можуть знаходитися в даній країні або за її межами. Відкрита економіка країни – це така економіка, яка характеризується інтенсивним рухом товарів і капіталу в інші країни, і навпаки. Вільний потік товарів, капіталу, людських ресурсів та знань забезпечує економічне зростання в усіх країнах. Саме завдяки зовнішньоекономічним зв'язкам бурхливо поширилася промислова революція в Європі й зайняли перші місця на світовому ринку США та Японія. Отже, для досягнення економікою країни конкурентних переваг на світовому ринку важливого значення набуває зовнішньоекономічна політика.

Існує кілька напрямків формування зовнішньоекономічної політики. Історично першим напрямком зовнішньоекономічної політики був меркантилізм, який ототожнював багатство держави з нагромадженням металевих грошей (золота й срібла). За цією теорією заборонялося вивозити благородні метали за межі країни; купців-експортерів зобов'язували частину виторгу від продажу своїх товарів привозити готівкою; іноземних купців змушували всі кошти, отримані від реалізації своїх товарів, витратити на придбання товарів місцевого виробництва. Така політика була спрямована в кінцевому результаті на примноження багатства країни шляхом перевищення експорту над імпортом.

Продовженням даної політики став протекціонізм, спрямований на захист національного виробника від конкуренції іноземних товарів. Політика протекціонізму має як позитивні, так і негативні наслідки. До переваг даної політики слід віднести:

- підтримку національного виробника та захист від конкуренції іноземних товарів;
- стимулювання виробництва і скорочення безробіття;

- захист щойно створених галузей виробництва;
- зростання доходів державного бюджету;
- забезпечення національної безпеки.

Негативним наслідком протекціоністської політики може стати загострення міждержавних протиріч, скорочення експорту та погіршення платіжного балансу.

Окрім протекціонізму сьогодні у міжнародній торгівлі панує й інший напрямок – концепція "вільної торгівлі" (фритредерства). Найбільш послідовне обґрунтування переваг вільної торгівлі, тобто міжнародного товарного обміну без будь-яких обмежень, відображене в працях А. Сміта і Д. Рікардо. А. Сміт пояснював доцільність вільної зовнішньої торгівлі в своїй теорії абсолютних переваг. Вигідність зовнішньоторговельних зв'язків він довів відмінностями абсолютних витрат виробництва товарів у різних країнах. Оскільки кожна країна має як різні умови виробництва, так і неоднакові запаси економічних ресурсів, то виробнича спеціалізація на товарах, у випуску яких має абсолютну перевагу, робить вигідним їх обмін на товари, абсолютні витрати виробництва яких нижчі за кордоном. Це призводить до економії витрат у країнах, що торгують між собою. Однак теорія А. Сміта не пояснювала, чому країна постачає на світовий ринок товари, у виробництві яких вона не має абсолютних переваг. Наступний крок у теоретичному обґрунтуванні переваг спеціалізації здійснив Д. Рікардо у своїй теорії порівняльних переваг (в його інтерпретації – теорія порівняльних витрат). Суть закону порівняльної переваги Д. Рікардо: країни повинні спеціалізуватися на виготовленні тих товарів і вивозити їх за кордон за умови, якщо відмінність між витратами виробництва цих товарів і вищими витратами виробництва інших більша, ніж в інших країнах. Тобто, якщо різні країни мають порівняльні переваги у різних експортних товарах, то торгівля між цими країнами є взаємовигідною.

В економічній теорії обґрунтування переваг міжнародної торгівлі не обмежилось класичною схемою Д. Рікардо. Ці погляди в подальшому поглибили шведські економісти Е. Хекшер та Б. Олін. Згідно з теорією Хекшера–Оліна країни, що мають відносний надлишок капіталу, повинні експортувати капіталомісткі товари, а країни, які мають надлишок робочої сили, – трудомісткі товари, виробництво яких вимагає значних витрат відносно надлишкових факторів виробництва, і ввозити ті товари, у виготовленні яких довелось б використовувати відносно дефіцитні ресурси. Разом з тим слід відзначити й обмеженість теорії Хекшера–Оліна, оскільки вона не пояснює зростання товарообороту між країнами подібними товарами.

Політика вільної торгівлі проявляється у зменшенні митних зборів, розширенні квот, утворенні зон вільної торгівлі (митних союзів).

Сьогодні в зовнішньоторговельних стосунках широко застосовують у взаємозв'язку як політику протекціонізму, так і політику вільної торгівлі. У чистому вигляді жодна з них не використовується. Значного поширення в умовах монополізації набув агресивний протекціонізм, який захищає інтереси монополізованих галузей.

Специфічною рисою сучасної зовнішньоекономічної політики є приватномонополістичний протекціонізм. Його виникнення пов'язане з пануванням ТНК, які створюють значні перепони для імпорту товарів.

Створення міждержавних інтеграційних союзів призвело до появи колективного протекціонізму, особливостями якого є лібералізація взаємної торгівлі й проведення протекціоністської політики щодо інших країн.

Основними засобами зовнішньоекономічної політики є: торговельна політика, валютна політика та політика у сфері іноземних інвестицій.

Торговельна політика на світовому ринку спрямована на регулювання обсягів зовнішньої торгівлі через комплекс економічних та адміністративних важелів. Інструментами політики є митні збори, митні тарифи, квоти, ліцензії, торговельне ембарго (заборона), технічні бар'єри тощо.

У 2009 р. зовнішньоторговельні операції з товарами Україна здійснювала з партнерами із 210 країн світу. Хоча погіршення зовнішньої кон'юнктури у 2009 році зумовило зменшення експорту товарів на 40,3% або до 40,4 млрд. доларів США порівняно з 2008 р. Також у 2009 році через суттєве скорочення внутрішнього попиту і відносно подорожчання імпортованих товарів зумовили падіння обсягів імпорту на 46,2% – до 45 млрд. доларів США. Також у минулому році сальдо рахунку поточних операцій було сформовано від'ємним у розмірі 1,8

млрд. дол. США або 1,5% від ВВП (у 2008 році – 7% від ВВП). Скорочення дефіциту поточного рахунку було зумовлене, насамперед, скороченням від'ємного сальдо зовнішньоторговельного балансу до 4,7 млрд. дол. США порівняно із 16,1 млрд. дол. США у 2008 році. За січень–серпень 2010 р. експорт товарів склав 31590,6 млн. дол. США і збільшився порівняно з відповідним періодом 2009 р. на 33,2%, імпорт склав 36231,5 млн. дол. США і збільшився на 31,8%. Від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі склало 4640,9 млн. дол. США (торік – також від'ємне 3786,2 млн. дол. США) [3].

Коефіцієнт покриття імпорту експортом товарів за січень–серпень 2010 р. становив 0,87 (торік – 0,86).

Найбільші обсяги експортних поставок здійснювались до Російської Федерації – 25,9% від загального обсягу експорту, Туреччини – 6,1%, Італії – 4,8%, Білорусі – 3,5%, Польщі – 3,3%, Німеччини – 3,0%. За січень–серпень 2010 р. порівняно з відповідним періодом 2009 р. обсяг експорту до Росії збільшився на 70,3%, імпорту – на 88,9%. Сальдо зовнішньої торгівлі товарами з Росією було від'ємним та склало 4945,8 млн. дол. США. Найбільші імпортні надходження в Україну здійснювались з Російської Федерації – 36,2% від загального обсягу імпорту, Китаю – 7,7%, Німеччини – 7,4%, Польщі – 4,2%, Білорусі – 3,9%, Сполучених Штатів Америки – 2,9% [3].

Складовим елементом зовнішньоекономічної політики виступає політика іноземного інвестування. Загальновідомо, що інвестиції відіграють суттєву роль в економічному розвитку не лише слабозвинених держав, а й країн з високорозвиненою економікою. Необхідність залучення іноземних інвестицій пов'язана з низкою чинників, а саме: обмеженістю внутрішніх інвестицій та низькою інвестиційною активністю власних інвесторів, підвищенням рівня конкурентоспроможності економіки країни, потребами в залученні нової техніки та технології, бажанням освоєння світових ринків, політичними мотивами тощо.

Основними умовами припливу іноземних інвестицій в національну економіку є:

- економічна та політична стабільність у країні;
- стійкість господарського та податкового законодавства;
- гарантованість отримання прибутків;
- перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності.

У 2009 р. в економіку України іноземні інвестори вклали 151,8 млрд. грн. прямих інвестицій, які порівняно з попереднім періодом 2008 року скоротилися на 41,5%. В цілому за 2009 рік обсяги чистого припливу прямих іноземних інвестицій в Україну становили 4,7 млрд. доларів США, що у 2,1 рази менше від обсягу 2008 року. Із загального обсягу чистих надходжень 410% було отримано на рекапіталізацію банків. Прямі іноземні інвестиції надійшли з 118 країн світу.

За I півріччя 2010 р. в економіку України іноземними інвесторами вкладено 1782,8 млн. дол. США прямих інвестицій, що на 34% менше ніж у I півріччі 2009 р. З країн ЄС надійшло 66,1% загального обсягу, з країн СНД – 23,5%. В той же час нерезидентами вилучено капіталу на 534,0 млн. дол. США [3].

Чистий приріст іноземного капіталу за I півріччя 2010 р. склав 495,8 млн. дол. США, що складає 21,0% від рівня відповідного періоду попереднього року.

Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, внесених в Україну з початку 2010 року зріс на 1,2% і склав на 01.07.2010р. 40402,1 млн. дол. США. На одного мешканця України припадає 880,7 дол. США прямих іноземних інвестицій.

За I півріччя 2010 р. інвестиції надійшли зі 126 країн світу. До десятка основних країн-інвесторів, які формують понад 81% загального обсягу прямих інвестицій, входять Кіпр (22,5% від загального обсягу інвестування), Німеччина (16,4%), Нідерланди (9,7%), Російська Федерація (7,1%), Австрія (6,4%), Сполучене Королівство (5,5%), Франція (4,2%), Віргінські Британські острови (3,3%), Швеція (3,2%), США (3,0%) [3].

Значний інтерес інвесторів викликають підприємства, що здійснюють фінансову діяльність, в яких акумульовано 32,2% від загального обсягу інвестицій. Інвестиційно привабливими залишаються підприємства торгівлі; ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (10,8% загального обсягу інвестування); організації, що здійснюють операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг та надання послуг підприємцям (10,6%).

На підприємствах промисловості зосереджено 32,3% загального обсягу інвестицій (у т. ч. на підприємствах переробної промисловості – 28,8%, добувної – 2,7%). Серед галузей переробної промисловості найбільші обсяги інвестицій зосереджені на підприємствах металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів (14,0% від загального обсягу інвестицій), з виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (4,4%), машинобудування (2,7%), хімічної та нафтохімічної промисловості (2,6%), з виробництва іншої неметалевої мінеральної продукції (1,9%).

У сфері міжнародних валютних відносин держава проводить валютну політику, яка є важливим інструментом механізму державного регулювання економіки. Валютну політику здійснюють центральний банк країни, міністерство фінансів, органи валютного контролю.

До основних інструментів валютного регулювання відносять: дисконтну, девізну диверсифікацію валютних резервів, девальвацію і ревальвацію, валютні обмеження, регулювання ступеня оборотності валюти.

Структурна політика – це сукупність конкретних дій та система заходів державного впливу, спрямованих на структурні перетворення в економіці та визначення її пріоритетів. Необхідність структурної політики зумовлюється тим, що ринковий механізм у чистому вигляді не може своєчасно виявити порівняльні переваги нації в конкурентній боротьбі на світовому ринку, швидко сконцентрувати необхідні ресурси для прискореного розвитку окремих галузей та підприємств. Для вирішення складних проблем структурної перебудови в країнах з ринковою економікою використовуються різноманітні методи державного впливу.

Завданнями структурної політики держави є подолання диспропорцій, які виникають між окремими сферами та галузями економічної системи і формування збалансованої структури національного господарства.

Структурна політика може здійснюватися за допомогою методів прямого та непрямого (опосередкованого) впливу. До першої групи слід віднести: систему державних замовлень і закупівель, централізовано встановлені ціни, дотації, цільове фінансування окремих сфер діяльності та суб'єктів, методи правового регулювання. До способів непрямого впливу належать: податкове регулювання, використання політики прискореної амортизації, процентні ставки.

Структурну політику здійснює держава і через інноваційну та інвестиційну політику.

Інноваційна політика – це політика сприяння впровадженню науково-технічних досягнень у виробництво. Вона пов'язана зі створенням нових і вдосконаленням вже застосовуваних технологій, підвищенням якості продукції. Особливості процесу економічних трансформацій накладають свій відбиток на реалізацію інноваційної політики. Насамперед у перехідній економіці, яка характеризується нестабільністю економічних відносин та інституційною й інфраструктурною недовершеністю, реалізація повного інвестиційного циклу є вельми утрудненою та потребує значних витрат. Додаткові бар'єри встановлює активне входження перехідних країн до глобалізованої економіки. Більша відкритість економіки запроваджує суттєві обмеження ефективності економічної політики держави, у тому числі і в інноваційній сфері. Перед урядами, які здійснюють економічні трансформації, стоїть триєдине завдання щодо здійснення структурної перебудови всього комплексу економічних відносин відповідно до потреб ринкової економіки, відкритої економіки, запровадження інноваційного типу розвитку та побудови основ постіндустріального суспільства.

Характерними ознаками інноваційної стратегії України мають стати:

- здійснення цілеспрямованої державної промислової та інвестиційної політики, спрямованої на активізацію нововведень як пріоритетної складової загальної стратегії соціально-економічного розвитку держави, забезпечення єдності структурної та інноваційної політики;

- створення сприятливих інституційних умов для інноваційної діяльності в країні: правового забезпечення, дієвого пільгового режиму, удосконалення механізмів фінансування інноваційної діяльності;

- підвищення питомої ваги складних, наукоємних продуктів в особистому та виробничому споживанні, вдосконалення інфраструктури ринків;

- створення умов для реалізації вітчизняними підприємствами наступальної стратегії на зовнішніх ринках, підтримки конструктивної конкуренції на внутрішньому ринку, яка заохочуватиме підприємства до інноваційної діяльності;
- підтримка провідних великих підприємств та об'єднань, які мають змогу реалізувати загальнодержавні інноваційні пріоритети, розвиток науково-виробничої кооперації, венчурного бізнесу, промислово-фінансової інтеграції, в тому числі й на міжнародному рівні;
- забезпечення тісної інтеграції виробництва, фінансів, науки, освіти з метою сприяння випереджаючому розвитку науково-технологічної сфери.

Інвестиційна політика передбачає вироблення довготермінової інвестиційної програми, спрямованої на досягнення макроекономічної рівноваги. Ця політика покликана інтегрувати процеси реконструкції, технічного переозброєння й оновлення основного капіталу.

Важливою складовою економічної політики є цінова політика. Найефективніше свої регулюючі функції ціна може виконувати лише за умов ринку вільної конкуренції. Але практика свідчить, що вільна ціна не здатна враховувати всієї різноманітності цілей та умов соціально-економічного розвитку країни і тому не може бути універсальним засобом регулювання економічних процесів. Відтак стимулюючий вплив вільних цін на економіку може забезпечуватись тільки за умов ринку, де панує вільна конкуренція та ефективно функціонує ринкова інфраструктура. За відсутності таких умов вільне ціноутворення може відігравати навіть і негативну роль.

Однак вільні ринкові ціни не здатні враховувати цілу низку соціально-економічних проблем, таких, як пенсійне забезпечення громадян, утримання непрацездатних, безплатна освіта, екологія, оборона країни та ін. Це можна забезпечити лише з допомогою державного втручання в процеси ціноутворення шляхом розроблення відповідної цінової політики.

Світовий досвід показує, що в країнах зі стабільною ринковою економікою уряд, зазвичай, рідко втручається у процеси ціноутворення, однак державне регулювання цін у тій чи іншій мірі все ж існує. Масштаби державного втручання в процеси ціноутворення залежать від стану економічного розвитку країни, інтенсивності інфляційних процесів, ступеня монополізації та конкуренції, питомої ваги державного сектора та інших чинників. В усіх країнах державне регулювання цін не є одноразовою дією, а відбувається постійно з чергуванням періодів його посилення чи послаблення. Під час кризових ситуацій державне втручання в цінові процеси є більш жорстким та масштабним. У перші післявоєнні роки у Великобританії державне регулювання цін охоплювало до 60 %, а в Австрії – практично 100 % товарів та послуг.

За умов стабілізації економічної ситуації і переходу до розвиненого ринку державне регулювання цін поступово зменшується і в основному обмежується відповідним впливом на передумови та побічні наслідки вільного ціноутворення. В сучасних умовах уряди розвинених країн продовжують здійснювати регулювання цін на товари та послуги, що мають особливе значення для підтримки життєвого рівня населення (електроенергія, газо- та водопостачання, поштові, телекомунікаційні та транспортні послуги, окремі споживчі товари). Питома вага регульованих цін у різних країнах коливається від 5 до 20 %. У Франції, де повна лібералізація цін була досягнута в 1986 році, під контролем держави перебуває до 20 % цін на споживчі товари та послуги, а в Канаді і США – у межах 5-10 %.

В усіх країнах державне регулювання цін здійснюється спеціальним законодавством, зокрема в Італії – Законом з контролю за цінами (1973 р.), у Франції – Постановою про лібералізацію цін (1986 р.), у Швеції – Законом про ціни (1956 р.), у США – Антитрестівськими законами Шермана (1890 р.) та Клейтона (1914 р.), а також Законом про фермерські ціни (1985 р.). В Україні цей процес регламентується законами "Про ціни та ціноутворення" (1990 р.), "Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності" (1992р.) та "Про місцеве самоврядування в Україні" (1997р.) з відповідними змінами та доповненнями. Закони у сфері ціноутворення встановлюють основні правила формування цін у країні, методи їх регулювання, порядок контролю за цінами та відповідальність за порушення закону, права та обов'язки окремих органів виконавчої влади у сфері ціноутворення.

Важливою метою державного регулювання цін є захист внутрішнього ринку від негативного впливу зовнішньої конкуренції. У кожній країні внутрішні ціни, як правило,

відрізняються від світових, що зумовлено неоднаковим рівнем витрат на виробництво товарів та різницею в системі оподаткування. Якщо внутрішні ціни вищі за світові, то імпорт дешевих іноземних товарів може завдати шкоди національним підприємствам, призвести до спаду виробництва та зростання безробіття. Для запобігання таким явищам держава використовує політику протекціонізму, яка, зокрема у сфері ціноутворення, передбачає надання дотацій національним виробникам або підвищення цін на окремі імпортовані товари за допомогою звільнення мита. У світовій практиці його роль поступово зменшується і сьогодні середній рівень митного оподаткування в країнах-членах Світової організації торгівлі становить близько 5%.

Ще однією складовою економічної політики держави є антициклічна політика, яку характеризують як сукупність державних заходів впливу на діловий цикл з метою зменшення глибини циклічних криз, скорочення фази рецесії і забезпечення сталих темпів економічного зростання. В основі антициклічної політики лежить антикризове регулювання. Вперше воно було застосоване у США під час кризи 1929–1933 рр. Зокрема, для виходу з найглибшої економічної кризи держава організувала й забезпечила широке проведення громадських робіт (будівництво доріг, мостів) за кошти державного бюджету, закуповувала надлишки продукції, надавала допомогу розореним компаніям, здійснювала виплати безробітним. Необхідність антикризового регулювання економіки обґрунтував англійський економіст Дж. Мейнард Кейнс.

Після Другої світової війни у більшості країн світу антикризові заходи держави були доповнені певними антициклічними заходами щодо пом'якшення антициклічних коливань (страхування та надання гарантій для отримання кредитів на житлове будівництво, регулювання термінів погашення кредитів, розміру відсотка, проведення політики прискореної амортизації, надання податкових знижок при встановленні нового устаткування, зниження податків на прибутки корпорацій). Узагальнюючим показником впливу держави на економічний цикл є частка державних витрат у ВВП. В середині 90-х років XX ст. частка державних витрат у ВВП становила майже 35% у Японії, а у Швеції (одна з найрозвиненіших країн світу) – понад 70%.

Антициклічна політика держави залежить від фази економічного циклу. На кожній фазі використовується своя система важелів антициклічного регулювання, основними з яких є грошово-кредитні та фінансові.

Під час кризи уряд збільшує обсяг прямих капіталовкладень у державний сектор, насамперед у галузі економічної і соціальної інфраструктури (сфери транспорту і транспортного будівництва, електро-, газо- і водопостачання, житлове будівництво, атомну енергетику). Водночас між вживанням заходів кредитно-грошової політики й отриманням певних результатів минає чимало часу. За оцінками західних учених, цей часовий лаг за умов циклічного спаду становить від 5 до 20 місяців, а в період піднесення – 10–24 місяці. З найбільшим запізненням діють методи податкового регулювання, що значною мірою зумовлено тривалістю законодавчого процесу. Тому важливо мати чіткий економічний прогноз механізму протікання економічного циклу. Отже, антициклічна політика держави сприяє наближенню фактичного рівня ВВП до його потенційного рівня й досягненню повної зайнятості та стабільних цін.

Висновки. Державна економічна політика певною мірою гарантує реалізацію економічних інтересів на мінімальному і середньому рівнях задоволення потреб у країні. Для врахування, узгодження, оптимізації економічних інтересів усіх суб'єктів суспільного виробництва і членів суспільства держава проводить комплексну економічну політику, яка включає різноманітні види. Це – фінансова, грошова, податкова, митна, валютна, кредитна, регіональна та інші види економічної політики. Їх вдале поєднання необхідне для розв'язання та узгодження конкретних економічних проблем, економічних суперечностей і конфліктів.

Використана література

1. Експерт: Податковий кодекс чинитиме змішаний вплив на українську економіку [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://economics.unian.net/ukr/detail/67382>
2. Макконнелл К.Р., Стэнли Л. Брю. Экономикс. Принципы, проблемы и политика. Т. 1. / К.Р. Макконнелл, Стэнли Л. Брю. – М.: Республика, 1992. – 642с.
3. Основні показники економічного та соціального розвитку України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article/info_

4. Річний звіт Національного банку за 2009 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Publication/an_rep/A_report_2009.pdf
5. Чухно А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / А. Чухно. – К.: Логос, 2003. – 342 с.